

MARCIN TRENDOWICZORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1552-3512>

Uniwersytet Gdański

STRATEGIE MOWY NIENAWIŚCI W ROSYJSKOJĘZYCZNYCH MEMACH WOJENNYCH O UKRAINIE

HATE SPEECH STRATEGIES IN RUSSIAN-LANGUAGE WAR MEMES ABOUT UKRAINE

The article analyzes hate speech strategies in Russian-language internet memes concerning Ukraine in the context of hybrid warfare. The study encompasses a corpus of 100 memes from the period February–July 2025, excerpted from the Pikabu platform and analyzed using Babak Bahador's six-level hate speech intensity scale. The research examined both textual and iconic layers of the memes. The results show that over half of the analyzed units employ milder forms of hate speech (early warning level). At the same time, one quarter uses more radical forms through dehumanization and demonization strategies. The primary targets of attacks are the President of Ukraine, Ukraine as a state, and Ukrainians as a nation. Key mechanisms employed in the textual layer include irony and sarcasm, while visual elements involve negative collages, parody, animalization, and physiognomic manipulation.

Keywords: internet meme, Ukraine, hate speech, dangerous speech, Russian-Ukrainian war

UWAGI WSTĘPNE

Współczesne konflikty zbrojne wykraczają poza operacje *stricto* militarne, łącząc je z działaniami socjotechnicznymi, psychologicznymi i cybernetycznymi, dlatego w ich kontekście przyjęto używać określenia wojna hybrydowa. Jak zauważają Jurij Hajduk i Tomasz Stępniewski, w takim przypadku konflikt „[...] może przebiegać na wielu płaszczyznach: politycznej, militarnej, gospodarczej, społeczno-kulturowej, psychologicznej, informacyjnej (propagandowej) itd.”¹ Sferą działań stają się nie tylko pola bitew, lecz również przestrzeń cyfrowa: media internetowe i społecznościowe, w których

¹ J. Hajduk, T. Stępniewski, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie” 2015, nr 4, s. 136.

toczy się wojna informacyjna, składająca się m.in. z działalności propagandowej, manipulowania informacją i praktyk dezinformacyjnych (w tym tworzenie i rozpowszechnianie fałszywych informacji) czy cyberataków.

Jednym z narzędzi wykorzystywanych w cyberwojnie są memy internetowe, które w tym kontekście mogą pełnić kilka funkcji, m.in. wzmacniać podziały i opozycję swój–obcy (np. poprzez kreowanie roli ofiary i agresora), podtrzymywać morale własnego narodu i obniżyć morale przeciwnika, kształtować narrację poprzez propagandę oraz manipulować oceną wydarzeń i emocjami, a także ośmieszać przeciwnika i jego działania². Powyższe funkcje wykorzystują takie cechy charakterystyczne memów jak szybkość rozpowszechniania (wirusowość przekazu), zmienność i duża podatność na modyfikacje, zacieranie granicy pomiędzy informacją, opinią a fikcją, atrakcyjna forma ikoniczno-tekstowa oraz potencjał komiczny.

Niniejsze opracowanie skupia się na lingwistycznym podejściu do memów, traktując je jako jednostki polikodowe, łączące składową tekstową i ikoniczną, które tworzą synergiczny przekaz wykraczający poza sumę znaczeń jego poszczególnych komponentów. Wpisuje się tym samym w badania z zakresu lingwistyki mediów i analizy dyskursu. Memy internetowe rozpatrywane są jako elementy współczesnej komunikacji cyfrowej, w których współdziałają pragmatyczne strategie obecne w warstwie werbalnej z semantyką wartościującą w warstwie wizualnej.

Celem niniejszego artykułu jest analiza rosyjskojęzycznych memów internetowych dotyczących Ukrainy pod kątem występujących w nich strategii mowy nienawiści. W związku z tym opracowanie stara się odpowiedzieć na następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest poziom intensywności mowy nienawiści w korpusie?
2. Jakie strategie językowe i wizualne stosowane są do realizacji strategii wrogości?

² Zob. np. M. B. Колтунова, *Медиаемемы в политическом пропагандистском дискурсе*, „Медиалингвистика” 2015, № 3 (9), s. 85–92; J. Szulich-Kałuża, *Współczesne konflikty wojenne w cyfrowej rzeczywistości na przykładzie memów o wojnie na wschodniej Ukrainie*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2018, t. 9, nr 1, s. 5–25; K. Dojwa-Turczyńska, *Armia najeźdźców vs armia obrońców. Wernakularne prezentacje sił zbrojnych Ukrainy i Rosji w polskich cybermech*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2022, t. 14 (50), nr 4, s. 149–185; P. Wywiał, *Joke and Meme as Weapons in the Ukrainian Information War*, „De securitate et defensione. O bezpieczeństwie i obronności” 2024, nr 9 (2), s. 44–56.

3. Kto jest głównym obiektem ataków w poszczególnych memach?

Materiał zgromadzony w korpusie liczy 100 jednostek wyekscerpowanych z serwisu internetowego pikabu.ru³ w okresie od czerwca do lipca 2025 roku, zaś same memy datowane są na okres od połowy lutego do końca lipca 2025 roku. Badaniu poddana została zarówno warstwa tekstowa, jak i ikoniczna przy wykorzystaniu sześciostopniowej skali intensywności mowy nienawiści, zaproponowanej przez Babaka Bahadora, która zostanie omówiona w dalszej części opracowania. Do korpusu nie włączono memów dynamicznych, zawierających obrazy ruchome (video).

POJĘCIE MOWY NIENAWIŚCI I MOWY NIEBEZPIECZNEJ

Termin mowa nienawiści (ang. *hate speech*) nie posiada jednej ogólnie przyjętej definicji, lecz można mówić o jego rozumieniu w ujęciu socjologicznym, psychologicznym, lingwistycznym⁴, prawnym oraz potocznym. Jedną z najczęściej przywoływanych definicji jest stwierdzenie zawarte w załączniku do zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy z 1997 roku:

[...] termin „mowa nienawiści” należy rozumieć jako obejmujący wszelkie formy wypowiedzi, które szerzą, podżegają, promują lub usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści opartej na nietolerancji, w tym: nietolerancję wyrażaną przez agresywny nacjonalizm i etnocentryzm, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, migrantów i osób pochodzenia imigracyjnego⁵.

Do charakterystyk wyróżniających mowę nienawiści zalicza się intencjonalność (jest działaniem o charakterze świadomym) i odniesienie do grupy (zbiorowości)⁶ w celu poniżenia, zdyskredytowania lub wy-

³ Memy były wyszukiwane w serwisie za pomocą kombinacji dwóch hashtagów: 1. *Украина* lub *Россия и Украина*, lub *Владимир Зеленский* oraz 2. *мемы* lub *картинка с текстом*.

⁴ Mowę nienawiści rozpatrywaną jako szczególny rodzaj aktu komunikowania analizuje Maciej Zweiffel [zob. M. Zweiffel, *Mowa nienawiści – ujęcie prawne, językowe i filozoficzne*, „*Studia Medioznawcze*” 2023, t. 24, nr 2 (93), s. 204–214].

⁵ Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on “Hate Speech” Adopted on 30 October 1997, <https://search.coe.int/cm?i=0900001680505d5b> (05.12.2025). Wszystkie tłumaczenia cytatów ze źródeł anglojęzycznych zostały wykonane przez autora artykułu.

⁶ Jak podkreśla Anna Cegiela, odwołując się do ustaleń Sergiusza Kowalskiego i Magdaleny Tulli, „[...] mowa nienawiści jest adresowana do zbiorowości, a nie do

kluczenia ze względu na domniemane lub rzeczywiste cechy tożsamościowe, a u jej podstaw może leżeć zarówno nienawiść, jak i pogarda⁷. Należy podkreślić, że granice pomiędzy mową nienawiści a agresją językową w niektórych przypadkach są trudne do jednoznacznego określenia, jednak jak zauważa Magdalena Jaszczyk-Grzyb, pojęcia te nie powinny być ze sobą utożsamiane⁸. Badacze wskazują, że mowa nienawiści ukierunkowana jest na cechy prymarne, a obiektem komunikatu jest „[...] grupa naturalna, do której przynależności się nie wybiera, bo jest ona determinowana biologicznie (kolor skóry, przynależność etniczna) albo społecznie (język, religia)”⁹, ustanawiając relacje pomiędzy grupami na podstawie opozycji swój–obcy (my–oni), „[...] w porządku hierarchizującym lub kontrastującym, tj. lepsi/gorsi, cywilizowani/niecywilizowani”¹⁰. Tymczasem agresja językowa jako pojęcie szersze znaczeniowo odnosi się do wszelkich form przemocy werbalnej, niezależnie od motywacji czy celu.

Dla niniejszych rozważań istotne wydaje się przywołanie ponadto terminu „mowa niebezpieczna” (ang. *dangerous speech*), wprowadzonego przez Susan Benesch — założycielkę Dangerous Speech Project, która definiuje ją następująco: „[...] każda forma ludzkiej ekspresji (słownej, tekstowej, obrazowej, online lub offline), która może zwiększyć prawdopodobieństwo, że ktoś dopuści się lub będzie tolerować przemoc wobec członków innej grupy”¹¹. Jak wskazuje

jednostek i dzieje się tak nawet wtedy, gdy atakuje ona konkretną osobę. Traktuje ją bowiem nie jako jednostkę, lecz jako przedstawiciela grupy, której rzekome cechy i motywy zostają mu przypisane” (A. Cegiela, *Mowa nienawiści*, „Poradnik Językowy” 2020, t. 773, nr 4, s. 61; zob. S. Kowalski, M. Tulli, *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2003).

⁷ Zob. np. Л. Р. Комалова, *Язык вражды в публичном дискурсе интернета*, „Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 6: Языкознание: Реферативный журнал” 2021, nr 2, s. 92–118; Т. С. Кашарина, Э. Р. Батурина, *Выражение вражды и унижения в креолизованных текстах (на материале интернет-мемов)*, „Юрислингвистика” 2024, nr 34 (45), s. 82–89.

⁸ Zob. M. Jaszczyk-Grzyb, *Mowa nienawiści jako przedmiot badań. Praktyki komunikacyjne nacechowane nienawiścią w dyskursie medialnym*, „Adeptus” 2020, nr 15, <https://journals.ispan.edu.pl/index.php/adeptus/pl/article/view/a.2059/5751> (06.12.2025).

⁹ A. Cegiela, *Mowa nienawiści...*, s. 61.

¹⁰ A. Szczepanik-Kozak, H. Lankiewicz, *Wybrane aspekty mowy nienawiści w Polsce*, „Lingwistyka Stosowana” 2017, nr 1 (21), s. 137.

¹¹ C. Buerger, S. Benesch, *Dangerous Speech as an Atrocity Early Warning Indicator: Measuring Changing Conflict Dynamics*, „Genocide Studies and Prevention” 2024, t. 18, nr 1, s. 84. Por. S. Benesch, *Dangerous Speech*, w: C. Strippel,

badaczka, w przypadku mowy niebezpiecznej, która stanowi szczególną odmianę mowy nienawiści, istotną rolę odgrywa nie sama treść przekazu, ale efekt, jaki może wywołać w postaci inspirowania przemocy. Należy podkreślić, że wzrost frekwencji mowy niebezpiecznej w odniesieniu do danej grupy sygnalizuje zmianę norm społecznych w kierunku aprobaty przemocy, co oznacza, że język wcześniej uważany za nieakceptowalny lub radykalny znalazł się w granicach społecznej akceptacji¹², dlatego koncepcja uznawana jest przez Benesch za narzędzie wczesnego ostrzegania przed przemocą międzygrupową i agresją fizyczną.

Powyższe kategorie stanowią podstawę przyjętego w badaniu modelu analitycznego. Mowa nienawiści rozpatrywana jako intencjonalna dyskredytacja Ukraińców w oparciu o opozycję swój–obcy, która w zgromadzonym korpusie memów może przejawiać się w warstwie tekstowej za pomocą strategii pragmatycznych i/lub w warstwie ikonicznej poprzez semantykę wartościującą. Natomiast mowa niebezpieczna, traktowana jako sygnał ostrzegawczy przed eskalacją, w analizie służy wyznaczeniu granicy wskazującej na możliwy wzrost akceptacji dla bardziej radykalnych form przemocy, co znajduje zastosowanie w ręcznym kodowaniu poziomów mowy nienawiści według skali, omówionej w dalszej części opracowania.

OCENA INTENSYWNOŚCI MOWY NIENAWIŚCI

Do analizy zgromadzonego korpusu memów zastosowano skalę intensywności mowy nienawiści zaproponowaną przez Babaka Bahadora, która wyróżnia sześć stopni, a opiera się przede wszystkim na opozycji swój–obcy. Ponadto w opisie poszczególnych stopni wydzielono dwa aspekty – retorykę oraz reakcję¹³. Trzy pierwsze elementy

S. Paasch-Colberg, M. Emmer, J. Trebbe (red.), *Challenges and Perspectives of Hate Speech Research*, Digital Communication Research, Berlin 2023, s. 189–190.

¹² Stanowi to nawiązanie do koncepcji okna Overtona (inaczej okna dyskursu) autorstwa Josepha Overtona — teorii „[...] o istnieniu ram wyznaczających możliwość zaakceptowania różnorodności opinii w wypowiedziach publicznych, z punktu widzenia publicznej moralności” [O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Okno Overtona*, w: O. Wasiuta, R. Klepka (red.), *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 2, AT Wydawnictwo, Wydawnictwo Libron, Kraków 2019, s. 46].

¹³ „Retoryka obejmuje negatywne słowa lub zwroty odnoszące się do atakowanej grupy zewnętrznej, które mogą dotyczyć jej działań lub charakterystyki — zarówno z przeszłości, teraźniejszości, jak i przyszłości. Reakcja obejmuje proponowa-

skali postrzegane są jako mechanizm wczesnego ostrzegania przed eskalacją mowy nienawiści i zaliczają się do nich: 1. brak zgody (rozumiany jako niepodzielanie poglądów, idei i przekonań danej grupy)¹⁴, 2. obwinianie grupy zewnętrznej o konkretne negatywne działania (często podejmowane przez pojedynczych jej członków) oraz 3. przypisywanie całej grupie cech i charakterystyk negatywnych. Kategoria czwarta, która może być uznawana za skrajną formę przypisywania grupie jako całości cech negatywnych, odnosi się do dehumanizacji lub demonizacji „obcych”¹⁵. Piąta kategoria skali związana jest z obwinianiem grupy zewnętrznej o stosowanie przemocy (również potencjalnie w przyszłości), zarówno fizycznej, jak i psychicznej czy emocjonalnej, zaś szósta — z przemocą śmiertelną, tj. nazywanie „obcych” zabójcami i mordercami oraz nawoływanie do ich zagłady. Charakterystykę poszczególnych stopni skali z podziałem na retorykę i reakcję przedstawia poniższa tabela:

Tabela nr 1. Skala intensywności mowy nienawiści według Bahadora

STOPIEŃ	NAZWA	RETORYKA	REAKCJA
1	brak zgody (ang. disagreement)	kwestionowanie i wyrażanie sprzeciwu wobec idei, poglądów lub przekonań grupy zewnętrznej i ich negatywna ocena (złe, błędne, fałszywe itp.)	negowanie prawidłowości poglądów lub przekonań i nawoływanie do ich zmiany

ne działania, które grupa własna powinna podjąć — albo w odpowiedzi na działania grupy zewnętrznej, albo niezależnie od tych działań” [B. Bahador, *Classifying and Identifying the Intensity of Hate Speech*, „Items. Insights from the Social Sciences” 2020, <https://items.ssrc.org/disinformation-democracy-and-conflict-prevention/classifying-and-identifying-the-intensity-of-hate-speech> (07.12.2025)].

¹⁴ Jak stwierdza Bahador, zjawisko to jest naturalne, jednak „[...] w większości przypadków wiąże się z nadmiernym uproszczeniem i stereotypizacją grupy zewnętrznej, ponieważ rzadko wszyscy jej członkowie myślą i wierzą w sposób jednolity” (B. Bahador, *Classifying and Identifying...*).

¹⁵ „Dehumanizacja to taktyka polegająca na przedstawianiu grup jako odczłowieczonych, najczęściej poprzez kojarzenie ich ze stworzeniami, takimi jak szczury czy karaluchy, lub z rzeczami, na przykład ze śmieciami czy brudem. Alternatywnie, grupy mogą być demonizowane, stając się groźnymi nadludzkimi istotami, takimi jak potwory czy demony, albo są przyrównywane do śmiertelnych zagrożeń, na przykład raka lub wirusa” (B. Bahador, *Monitoring Hate Speech and the Limits of Current Definition*, w: C. Strippel, S. Paasch-Colberg, M. Emmer, J. Trebbe (red.), *Challenges and Perspectives of Hate Speech Research*, Digital Communication Research, Berlin 2023, s. 294).

2	działania negatywne (ang. negative actions)	obwinianie grupy zewnętrznej o nieprzemocowe działania o charakterze negatywnym (np. kradzieże, groźby, złe traktowanie)	wzwanie do podjęcia działań o charakterze nieprzemocowym (np. protestów, głosowania przeciwko, wykluczenia)
3	cechy negatywne (ang. negative character)	przypisywanie całej grupie negatywnych charakterystyk (np. złodziej, oszuści, agresorzy) oraz obelgi	brak
4	dehumanizacja i demonizacja (ang. dehumanisation and demonisation)	porównywanie grupy zewnętrznej do zwierząt lub rzeczy, bądź istot naddludzkich (demonów, potworów) lub chorób i plag	brak
5	przemoc (ang. violence)	oskarżanie grupy zewnętrznej o stosowanie przemocy nieśmiertelnej (pobicia, tortury, napady itp.)	jawne lub metaforyczne wezwania do stosowania przemocy, zarówno fizycznej (np. napaści), jak i psychicznej wobec przedstawicieli grupy
6	śmierć (ang. death)	oskarżanie grupy zewnętrznej o stosowanie przemocy śmiertelnej (zabójstwa, morderstwa)	podżeganie do zabijania przedstawicieli grupy lub jej eliminacji bądź eksterminacji w całości

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

B. Bahador, *Classifying and Identifying...* oraz tegoż, *Monitoring Hate Speech...*

Pierwszą zaletą przedstawionej klasyfikacji jest odejście od binarnego postrzegania mowy nienawiści (występuje/nie występuje) na rzecz jej gradacji w zależności od stosowanych środków. Druga zaleta to uwzględnienie mniej radykalnych przejawów („wczesne ostrzeżenie”), które mogą prowadzić do eskalacji w przyszłości, a trzecia — uniwersalność, która pozwala na wykorzystanie do analizy materiału w różnych językach i kontekstach. Zastosowanie skali może sprawiać określone trudności, związane z problemami interpretacyjnymi, co może prowadzić do różnych ocen, zarówno w przypadku ręcznego kodowania przez badacza, jak i automatycznego przez systemy wykrywające mowę nienawiści, np. w internecie. W przypadku memów problematyczna jest warstwa wizualna, która musi być opisana, aby mogła zostać uwzględniona przy przypisywaniu do konkretnego punktu skali, co może prowadzić do subiektywnej oceny, co więcej, może ona zmieniać wydźwięk warstwy tekstowej. Ponadto potencjał komiczny jednostek (stosowanie ironii, gry słów, aluzji itp.) powo-

duje, że ich dosłowne odczytanie może prowadzić do niewłaściwego zakwalifikowania do danego stopnia intensywności mowy nienawiści lub jej niewykrycia.

Przyjęta procedura badawcza przyjmuje opisaną skalę za podstawę ręcznego kodowania oddzielnie każdej jednostki wchodzącej w skład korpusu poprzez analizę jej warstwy tekstowej (pod kątem retoryki pragmatycznej) i ikonicznej (z rozpatrzeniem semantyki wartościującej), a następnie określenia poziomu intensywności mowy nienawiści z uwzględnieniem efektu synergii obu składowych, biorąc pod uwagę zarówno retorykę, jak i reakcję (jeśli jest obecna). Tak przygotowany korpus jest następnie analizowany pod kątem występujących w poszczególnych jednostkach tekstowych i wizualnych mechanizmów wrogości wobec Ukrainy i Ukraińców.

ANALIZA DANYCH

W zgromadzonym korpusie odnotowano 13 jednostek, które są umiejscowione poza skalą i dla potrzeb badania zostały przypisane do poziomu zerowego. Nie wykazują one cech mowy nienawiści i zostały sklasyfikowane jako wykorzystujące strategię ironii (85% w tej kategorii) lub połączenia ironii z aluzją (np. Putin proszący kucharza o ukrojenie większego kawałka tortu kijowskiego), odnosząc się w dużej mierze do prezydenta Ukrainy (68%): marginalizacji jego roli przez liderów USA i Rosji (np. Путин: *Мы поговорили с Трампом*. Трамп: *Я обсудил Украину с Путиным*. Зеленский: *Мне рассказали, что теперь будет*), umniejszania kompetencji przywódczych (por. rys. 1) oraz przedstawiania jako osoby, której zależy wyłącznie na pozyskaniu środków finansowych z zagranicy. Część jednostek dotyczy negocjacji pokojowych i udziału delegacji ukraińskiej, która prezentowana jest jako niekompetentna lub niepoważna. Nie cechują się one zastosowaniem konkretnych strategii w warstwie wizualnej, choć odnotowano w nich pojedyncze motywy intertekstualne (np. odwołania do serialu *Место встречи изменить нельзя*). Dominującą składową, która nadaje ironiczny ton memom, jest warstwa tekstowa. Nie zarejestrowano natomiast elementów, które można by uznać za odpowiadające kategorii reakcji w ujęciu skali Bahadora.

Rys. 1. Mem z neutralną składową ikonyczną i negatywnie wartościującą składową tekstową (ironia), odnoszący się do prezydenta Ukrainy i zakwalifikowany do poziomu zerowego.

Źródło: https://pikabu.ru/story/plan_peremogi_12433183 (10.12.2025).

26% memów zakwalifikowanych zostało do stopnia pierwszego. Również w tej grupie dominuje warstwa tekstowa, w której w naszej ocenie wykorzystywana jest przede wszystkim ironia (77% w tej kategorii), choć zarejestrowano również pojedyncze jednostki zawierające elementy agresji językowej. Wachlarz strategii w składowej wizualnej jest szerszy i obejmuje manipulowanie wyglądem i fizjonomią, parodię, kolaże o wydźwięku negatywnym, nawiązania intertekstualne oraz kontrast i analogię historyczną. Memy z danego poziomu skali reprezentują początkowy etap gradacji mowy nienawiści, a ich retoryka ogranicza się do kwestionowania idei oraz poglądów Ukraińców i oceniania ich jako błędnych, nielogicznych lub absurdalnych, bez przypisywania cech charakteryzujących kolejne poziomy. Poszczególne jednostki koncentrują się wokół trzech grup tematycznych: 1. negocjacji i granic terytorialnych Ukrainy (m.in. używanie języka ukraińskiego przez delegację, strój wojskowy przedstawicieli, wysuwanie propozycji odnośnie do kształtu granic); 2. negocjowania statusu języka ukraińskiego (określanie go mianem dialektu, wskazywanie na ubogi zasób słownictwa) oraz 3. legitymizacji władzy Zełenskiego (por. rys. 2) i jego kompetencji oraz podważania sukcesów wojennych (np. *Pa-*

бота российской артиллерии i Бои российских штурмовых групп vs. Украинские победы на твиттере). Memy te aktywują opozycję swój–obcy na poziomie poszczególnych idei, a nie cech grupowych, wykorzystując synergię polikodową (przede wszystkim ironię tekstową połączoną z parodią lub kontrastem ikonicznym) do normalizacji krytyki.

Rys. 2. Mem zakwalifikowany do poziomu pierwszego, odnoszący się do prezydenta Ukrainy i wykorzystujący w warstwie wizualnej manipulowanie fizjonomią.
Źródło: https://pikabu.ru/story/matematika_zelenskogo_12747567 (10.12.2025).

Do stopnia drugiego zaliczono 17 jednostek wchodzących w skład korpusu. Podobnie jak przy poprzednich stopniach przeważają memy z dominantą warstwy tekstowej nad wizualną (65% w tej kategorii), a kluczowym mechanizmem językowym jest wykorzystanie ironii i sarkazmu, zaś w pojedynczych przypadkach agresji językowej i aluzji (działalność Zełenskiego jako komika). Mechanizmy wizualne są bardziej zróżnicowane (manipulowanie fizjonomią i wyglądem, parodia, kolaż negatywny, intertekstualność, kontrast i in.), jednak żaden z nich nie jest dominujący. W tej kategorii memy odnoszą się

w naszej ocenie w porównywalnym stopniu do prezydenta, państwa, jak i narodu ukraińskiego. W poszczególnych jednostkach następuje eskalacja retoryki obwiniania Ukraińców o konkretne negatywne działania, jednak bez generalizacji cech na cały naród. Zaliczają się do nich: 1. nieudolność i destruktywność państwa (oskarżenia o zmarnowanie potencjału, uzyskanego po rozpadzie ZSRR i zniszczenia na zajmowanych terenach rosyjskich — por. rys. 3, a także rujnowanie ładu międzynarodowego); 2. korupcja i żądania ekonomiczne wobec państw zachodnich (np. powtarzająca się w wielu memach fraza *Дайме зпови!*), a także bezduszne traktowanie ciał poległych oraz 3. oszustwa i kłamstwa (silnie w tej kategorii akcentowany jest motyw oszustw telefonicznych, o które oskarżani są Ukraińcy). Synergia polikodowa wzmacnia obwinienia m.in. o działania destrukcyjne, kreując przy użyciu zróżnicowanych środków (przede wszystkim wizualnych) narrację o szkodliwości Ukrainy i jej władz dla siebie oraz otoczenia. Brak reakcji przemocowych lokuje dane jednostki w kategorii systemu wczesnego ostrzegania przed eskalacją.

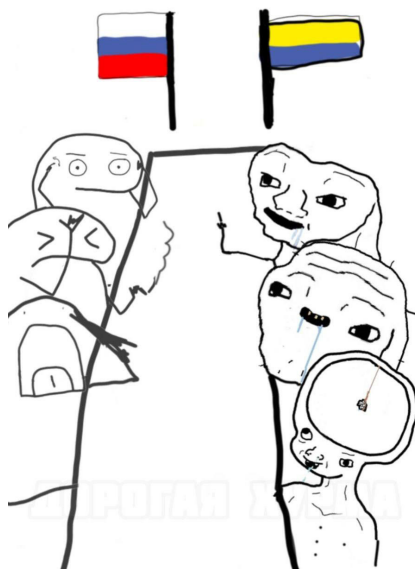
Как выглядит город, спустя семь месяцев после занятия

Rys. 3. Przykład memu wykorzystującego w warstwie ikonicznej strategię kontrastu, zaliczony do stopnia drugiego. Źródło: https://pikabu.ru/story/otvet_na_post_ta_samaya_pyatyrochka_v_sudzhe_12493081 (12.12.2025).

Poziom trzeci, do którego zakwalifikowano 19 memów, obejmuje przypisywanie grupie cech negatywnych. W odróżnieniu od wcześniej omawianych kategorii w tym przypadku obok jednostek z dominującą składową tekstową (47%) liczne są memy, w których obie składowe mają równoważny status (44%). Oprócz przewagi ironii w warstwie

werbalnej, wyraźnie zaznacza się także obecność agresji językowej. Natomiast wśród mechanizmów graficznych dużą rolę odgrywa parodia, w mniejszym stopniu — stereotypizacja i stygmatyzacja, kołaże negatywne oraz manipulowanie wyglądem. Większość memów została przez nas zakwalifikowana jako odnosząca się do prezydenta Ukrainy (68%). Z tego powodu można mówić o przypisywaniu negatywnych cech przede wszystkim liderowi, postrzeganemu jako reprezentant grupy etnicznej. Dyskredytacja Ukrainy, również poprzez jej prezydenta, przejawia się w obecności w tej kategorii motywów psychiatrycznych (schizofrenia, mania wielkości lub ogólnie zaburzenia psychiczne) oraz przypisywaniu takich cech, jak: szaleństwo, głupota, infantylność (por. rys. 4), dziecinność, chciwość i niekompetencja. Z perspektywy modelu Bahadora i koncepcji Benesch memy zaliczone do poziomu trzeciego można traktować jako etap pośredni między wczesnym ostrzeganiem a dehumanizacją. Ich funkcją jest utrwalenie w odbiorcach obrazu przeciwnika jako „gorszego” — infantylnego, chorego psychicznie, niezdolnego do racjonalnych decyzji i działań — co może prowadzić do zmiany progu akceptacji dla dalszego eskalowania wrogości.

Rys. 4. Przykład memu obrazkowego, odwołującego się do delegacji ukraińskiej podczas rozmów pokojowych i wykorzystującego memiczny motyw „brainlet”.

Źródło: https://pikabu.ru/story/peregovoryi_skhematichno_12784203
(10.12.2025).

Stopień czwarty obejmuje 19 jednostek, w których przeciwnik zostaje zredukowany do postaci zwierzęcia, podczłowieka lub rzeczy. Ta kategoria, przekraczająca granicę wczesnego ostrzegania, ujawnia najsilniejsze mechanizmy polikodowe memów, a na pierwszy plan wysuwa się składowa wizualna (wykorzystująca przede wszystkim kolaże negatywne i animalizację, a w mniejszym stopniu parodię), która jest wzmacniana przez warstwę tekstową, operującą różnymi środkami, w tym ironią i sarkazmem. Dominującą strategią jest nadanie cech zwierzęcych Ukrainie poprzez przedstawianie jej jako świni lub dzika (por. rys. 5¹⁶), choć odnotowano również przykłady demonizacji i dehumanizacji, np. poprzez analogie historyczne do nazizmu (np. zestawienie prezydenta Ukrainy z Hitlerem). Wizualna siła memów z tej kategorii opiera się na kolażach negatywnych i fotomontażach oraz innych szablonach graficznych, których wymowa jest wzmacniana przez składową tekstową z wypowiedziami o zabarwieniu ironicznym lub sarkastycznym (np. frazy *Помогите, я выигрываю!* lub *Уговорил, больше не буду бить*, wypowiedziane przez dzika symbolizującego Ukrainę, trzymanego w zębach przez niedźwiedzia — Rosję).

Rys. 5. Przykład memu wykorzystującego strategię animalizacji w warstwie wizualnej. Źródło: https://pikabu.ru/story/a_seychas_novosti_12487171 (11.12.2025).

¹⁶ Ze względu na przekroczenie granicy wczesnego ostrzegania i kwestie etyczne zdecydowaliśmy się na zilustrowanie tego stopnia skali niezbyt reprezentatywnym, ale możliwie najmniej obraźliwym przykładem. Z tej samej przyczyny dla dwóch kolejnych stopni nie zostaną przytoczone reprezentacje graficzne w postaci memów.

Ostatnie dwa stopnie skali w zgromadzonym korpusie reprezentowane są przez nieliczne jednostki (piąty stopień – 4, szósty – 2), które odzwierciedlają szczyt eskalacji retorycznej, gdzie mowa nienawiści przechodzi od dehumanizacji do jawnego nawoływania lub uzasadniania przemocy fizycznej, w tym śmiertelnej. Ta marginalna, lecz symptomatyczna grupa memów ilustruje granice komicznego osławiania wrogości, w których ironia ustępuje bezpośrednim lub metaforycznym wezwaniom do odwetu i eksterminacji, sygnalizując pełną aktywację mowy niebezpiecznej. Jako przykład może posłużyć mem, który przywołuje komentarz z serwisu X, zawierający następujący fragment: „[...] гнойник под названием «Украина» следует удалить с политической карты мира как раковую опухоль”.

PODSUMOWANIE

Wszystkie zgromadzone memy mają wydźwięk prorosyjski lub antyukraiński, co wynika ze specyfiki serwisu internetowego, z którego zostały wyekscerpowane. Ocena pod kątem skali mowy nienawiści wykazała, że najwięcej jednostek (26%) zakwalifikowano do kategorii braku zgody (stopień 1), następnie po 19% – cech negatywnych (stopień 3) oraz demonizacji/dehumanizacji (stopień 4) i 17% – działań negatywnych (stopień 2). Ponadto 13% stanowią memy, nie wykazujące cech uwzględnionych w skali, a pojedyncze przykłady zaliczono do dwóch najwyższych stopni – piątego (przemoc, 4%) oraz szóstego (śmierć, 2%). Średni wynik wynosi 2,25 w skali sześciostopniowej, oscylując pomiędzy działaniami negatywnymi i cechami negatywnymi.

Mem internetowy jako jednostka polikodowa tworzy przekaz poprzez interakcję składowej tekstowej i ikonicznej, który wykracza poza sumę znaczeń rozpatrywanych oddzielnie komponentów. Niemniej w przypadku memów o zabarwieniu pejoratywnym celowe wydaje się wydzielenie elementu, który odpowiada za wartościowanie negatywne. W zgromadzonym korpusie statystyka przedstawia się następująco: w 58% jednostek jest to wyłącznie składowa tekstowa, w 30% – obie, zaś w 12% – wyłącznie wizualna.

Poszczególne memy zostały sklasyfikowane jako ukierunkowane przede wszystkim na dyskredytację prezydenta Ukrainy (44 jednostki), następnie państwa (28) oraz narodu (18). W 11 przypadkach jednoznaczne określenie obiektu w ramach powyższych kategorii nie było możliwe (najczęściej dotyczyły delegacji ukraińskiej podczas

rozmów pokojowych), ponadto zarejestrowano dwa memy, zakwalifikowane jako dyskredytujące język ukraiński¹⁷.

Zgromadzony korpus został przeanalizowany pod kątem obecności tekstowych i ikonicznych środków budowania wrogości wobec Ukrainy i utrwalania jej negatywnego obrazu. W przypadku warstwy tekstowej zabieg ten realizowany był w naszej ocenie najczęściej przez wykorzystanie ironii lub sarkazmu (71 jednostek), w 16 memach — przez wykorzystanie agresji językowej (epitetów, a także wyzwisk i obelg), zaś w pojedynczych przypadkach poprzez dehumanizację (np. określanie ciał poległych Ukraińców jako *морозженка*), stereotypizację (np. fraza *адекватные украинцы есть, но они все русские*), stosowanie aluzji lub nawiązań intertekstualnych (np. przywołanie tytułu powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego). W 18 memach w warstwie tekstowej nie stwierdzono zastosowania konkretnej strategii, lecz jest ona realizowana w składowej wizualnej.

Szerszy wachlarz mechanizmów występuje w warstwie ikonicznej. Wśród najczęściej wyróżnionych przez nas środków wymienić należy: wykorzystanie kolaży o wydźwięku jednoznacznie negatywnym — 20 jednostek (np. Zełenski jako pacjent szpitala psychiatrycznego), stosowanie parodii — 19 (np. karykatura prezydenta jako marionetki USA i Wielkiej Brytanii), manipulowanie wyglądem lub fizjonomią — 16¹⁸ oraz animalizację — 11. Animalizacja Ukrainy realizowana jest poprzez obraz świni lub dzika, tymczasem Rosja przedstawiana jest jako niedźwiedź. W pojedynczych przypadkach stosowane są inne strategie dehumanizacji lub demonizacji: Ukraina przyrównywana jest do kosza na śmieci, a Zełenski do diabła lub Hitlera. Odnotowano także przypadki stygmatyzacji i stereotypizacji, najczęściej stosowane wobec prezydenta (np. osoba chora psychicznie lub klaun, co stanowi aluzję do działalności jako komika przed rozpoczęciem kariery politycznej), znacznie rzadziej w odniesieniu do narodu (np. Ukraińcy jako Kozacy). W czterech memach zastosowana została strategia analogii historycznej (odniesienia do wydarzeń II wojny światowej), zaś w dwóch — mechanizm kontrastu (biedna, brudna i zniszczona Ukraina przeciwstawiana jest bogatej, czystej i rozkwitającej Rosji).

¹⁷ Trzy jednostki przypisane zostały jednocześnie do więcej niż jednej kategorii, dlatego suma wynosi 103 przy zbiorze liczącym 100 elementów.

¹⁸ Zabieg wykorzystywany jest najczęściej wobec prezydenta Ukrainy, prezentowanego w niekorzystnych ujęciach (np. z nienaturalnym wyrazem twarzy lub w nieformalnym stroju w opozycji do innych głów państw ubranych w garnitury).

Na marginesie niniejszych rozważań należy zaznaczyć, że w warstwie ikonicznej jednostki eksploatują zarówno elementy typowe dla danego korpusu (przede wszystkim zdjęcia, w tym również fotomontaże, działań wojennych, rokowań pokojowych czy przedstawiające prezydenta Ukrainy), jak i szeroko rozpowszechnione w memach szablony wizualne (np. kadr z serialu *U nas w Filadelfii* czy z odcinka *Koszmar na 20 000 stóp* serialu *Strefa mroku*).

WNIOSKI

Analiza zgromadzonego korpusu wykazała, że większość memów (62%) została sklasyfikowana jako jednostki wykorzystujące łagodniejsze formy mowy nienawiści, co zgodnie z założeniami skali intensywności zaproponowanej przez Bahadora i koncepcją mowy niebezpiecznej Benesch stanowi sygnał wczesnego ostrzegania i może wskazywać na strategię stopniowego przygotowywania odbiorców do akceptowania bardziej radykalnych form wrogości. Granicę tę przekracza 25% jednostek, które wykorzystują głównie strategie dehumanizacji i demonizacji przeciwnika, a także rzadziej bardziej skrajne taktyki, co może sygnalizować istniejący potencjał do wejścia w fazę niebezpieczną dla eskalacji przemocy i radykalizacji retoryki. Na podstawie analizy temporalnej nie zaobserwowano korelacji pomiędzy rozwojem konfliktu a wzrostem stopnia mowy nienawiści, może to jednak wynikać zarówno z krótkiego półrocznego okresu, z którego pochodzą zgromadzone memy, jak również z innego tempa ewolucji i ich reaktywności wobec wydarzeń politycznych.

Wysoki odsetek memów odnoszących się do prezydenta Ukrainy może sugerować powszechne stosowanie strategii personalizacji konfliktu, tj. ukierunkowania ataków na konkretną postać, a nie na państwo lub cały naród. Dochodzi jednak do stopniowego rozszerzania wrogości, począwszy od lidera poprzez kraj aż do jego obywateli, co świadczy o eskalacji od krytyki i dyskredytacji władzy do dehumanizacji całej grupy etnicznej.

Kluczową rolę w budowaniu wrogości w zgromadzonym materiale odgrywa język, na co wskazuje wysoki odsetek memów wykorzystujących wyłącznie warstwę tekstową do wartościowania negatywnego. Eksploatowanie w niej przede wszystkim ironii i sarkazmu może sugerować wykorzystanie komicznego potencjału memów do oswajania odbiorców z treściami nacechowanymi negatywnie, co obniża

psychologiczną barierę ich recepcji. W części korpusu rolę tę pełnią obie warstwy, co świadczy o wykorzystaniu efektu synergii tekstu i obrazu dla wzmocnienia przekazu. Natomiast warstwa ikoniczna nie pełni w badanych memach funkcji wyłącznie ilustracyjnej, lecz poprzez zastosowanie zróżnicowanych mechanizmów stanowi istotny nośnik wartościowania negatywnego, który konkretyzuje, wzmacnia i utrwała obraz przeciwnika. Uproszczenie przekazu do postaci łatwo rozpoznawalnych figur wizualnych zwiększa jego sugestywność emocjonalną, a zarazem sprzyja stabilizacji opozycji swój–obcy.

Z perspektywy lingwistyki mediów i analizy dyskursu badanie potwierdza, że mem internetowy jako jednostka polikodowa może stanowić użyteczny materiał do obserwacji współczesnej mowy nienawiści i mowy niebezpiecznej w przestrzeni cyfrowej.

REFERENCES

- Bahador, Babak. "Classifying and Identifying the Intensity of Hate Speech." *Items. Insights from the Social Sciences*, 2020, <<https://items.ssrc.org/disinformation-democracy-and-conflict-prevention/classifying-and-identifying-the-intensity-of-hate-speech>>.
- Bahador, Babak. "Monitoring Hate Speech and the Limits of Current Definition." *Challenges and Perspectives of Hate Speech Research*. Strippel, Christian et al. (ed.). Berlin: Digital Communication Research, 2023: 219–298.
- Benesch, Susan. "Dangerous speech." *Challenges and Perspectives of Hate Speech Research*. Strippel, Christian et al. (ed.). Berlin: Digital Communication Research, 2023: 185–197.
- Buerger, Catherine, Benesch, Susan. "Dangerous Speech as an Atrocity Early Warning Indicator: Measuring Changing Conflict Dynamics." *Genocide Studies and Prevention*, 2024, vol. 18, no. 1: 84–95.
- Cegiela, Anna. "Mowa nienawiści." *Poradnik Językowy*, 2020, vol. 773, no. 4: 60–70.
- Dojwa-Turczyńska, Katarzyna. "Armia najeźdźców vs armia obrońców. Wernakularne prezentacje sił zbrojnych Ukrainy i Rosji w polskich cybermemach." *Roczniki Nauk Społecznych*, 2022, vol. 14 (50), no. 4: 149–185.
- Hajduk, Juri, Stępniewski, Tomasz. "Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty." *Studia Europejskie*, 2015, no. 4: 135–151.
- Jaszczyk-Grzyb, Magdalena. "Mowa nienawiści jako przedmiot badań. Praktyki komunikacyjne nacechowane nienawiścią w dyskursie medialnym." *Adeptus*, 2020, no. 15, <<https://journals.ispan.edu.pl/index.php/adeptus/pl/article/view/a.2059/5751>>.
- Kowalski, Sergiusz, Tulli, Magdalena. *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2003.
- Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on "Hate Speech" Adopted on 30 October 1997, <<https://search.coe.int/cm?i=0900001680505d5b>>.

STRATEGIE MOWY NIENAWIŚCI...

- Szczepanik-Kozak, Anna, Lankiewicz, Hadrian. "Wybrane aspekty mowy nienawiści w Polsce." *Lingwistyka Stosowana*, 2017, no. 1 (21): 135–147.
- Szulich-Kaluża, Justyna. "Współczesne konflikty wojenne w cyfrowej rzeczywistości na przykładzie memów o wojnie na wschodniej Ukrainie." *Roczniki Kulturoznawcze*, 2018, vol. 9, no. 1: 5–25.
- Wasiuta, Olga, Wasiuta, Sergiusz. "Okno Overtona." *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*. Wasiuta, Olga, Klepka, Rafał (eds.). Kraków: AT Wydawnictwo, Wydawnictwo Libron, 2019: 45–54.
- Wywiał, Przemysław. "Joke and Meme as Weapons in the Ukrainian Information War." *De securitate et defensione. O bezpieczeństwie i obronności*, 2024, no. 9 (2): 44–56.
- Zweiffel, Maciej, "Mowa nienawiści — ujęcie prawne, językowe i filozoficzne." *Studia Medioznawcze*, 2023, vol. 24, no. 2 (93): 204–214.
- Кашарина, Таисия, Батурина, Эльвира. "Выражение вражды и унижения в креолизованных текстах (на материале интернет-мемов)." *Юрислингвистика*, 2024, no. 34 (45): 82–89.
- Колтунова, Марина. "Медиаемы в политическом пропагандистском дискурсе." *Медиалингвистика*, 2015, no. 3 (9): 85–92.
- Комалова, Лилия. "Язык вражды в публичном дискурсе интернета." *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 6: Языкознание: Реферативный журнал*, 2021, no. 2: 92–118.